

संस्कृतीने आजपर्यन्त अनेक स्थित्यंतर घेतलीत अनेक वळणे घेत, अनेक बदल स्वीकारत, नवे पचवीत ती हस्तांतरित होत राहिली आहे. संस्कृतीच्या माध्यमातून माणूस स्वतःची जीवन पध्दती ठरवत असतो. आणि या जीवन पध्दतीला अनुसरूनच ज्ञान, तत्वज्ञान, व्यवहार, इ. करण, अनुकरण ठरलेले असते त्याच प्रमाणे ही एक सहजपणे सामूहिकतेचे रूप घेत असते. एक समग्र भूप्रदेश आणि तेथील सर्व समाज आपसुकपणे या जीवनपध्दतीच्या प्रवाहात निष्ठा, श्रद्धा आणि प्राणपणाने चालता होतो, जगत राहतो व हाच वसा आणि वारसा पुढील पिढ्यांकडे ही सहजरित्या हस्तांतरित करत राहतो. या जीवन पध्दतीच्या, कलेच्या, साहित्याच्या पातळीवर व्यक्त होता येते त्याला भाषा लिहिते, बोलते करण्याचा प्रयत्न करते. भाषा सुध्दाहा त्या संस्कृतीचा, जीवनपध्दतीचा अविभाज्य भाग असतोच असतो. मग तिच्या अविष्काराच्या पध्दतीही वेगवेगळ्या असतात. कथा, कविता, नाटक, निबंध, अशा कितीतरी रचनाबंधातून त्या त्या जीवन पध्दतीला चिंतन, मंथन, मनोरंजनाच्या पातळीवर पुन्हा पुन्हा नव्या रूपात साकारले जात असते. आणि ही प्रक्रिया निरंतर चालणारी असते. एका अर्थी सर्व भाषिक समाज हा अनुभव देण्या - घेण्याच्या क्षेत्रातला या प्रक्रियेचा साक्षीदार असतो यात वाद नाही.

मानवी संस्कृतीचा जसजसा विकास झाला तस तशा माणसाच्या गरजाही अमर्याद व्हायला लागल्या. आणि त्या पूर्ण करायला माणूस स्वतः अपुरा पडू लागला. यातूनच वस्तु-व्यापार पध्दती आमलात आली. मग पुढे वेळ आणि कौशल्याधारीत क्षेत्रांची निवड करायला सुरवात झाली. यालाच तर व्यापार म्हटले जाऊ लागले. हीच संकल्पना 90 च्या दशकात राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर गेल्यावर जागतिक व्यापाराचे मुलभुत तत्व बनली व सा-या जगातच या जागतिकीकरणाने आपला दबदबा निर्माण केला. जागतिकीकरण ही प्रक्रिया निव्वळ आर्थिक असली तरी त्यायोगे संस्कृतीची अपार घुसळण झाली आणि नवीन आचार, विचारांची संस्कृती उदयास येऊ लागली आणि या नव संस्कृतीत एक नवा वर्ग माहिती आणि तंत्रज्ञानाच्या आधारावर नव्या माध्यम कांतीसाठी सज्ज होऊ लागली. मग तिथे भाषा सुध्दा 'ग्लोबल' (जागतिक) व्हावी /असावी असा प्रश्न उभा राहतो. कारण जीवनाच्या सर्वच क्षेत्राला जागतिकीकरणाने पुर्णतः व्यापून टाकले आहे. "जागतिक अर्थव्यवस्थेशी आपली अर्थव्यवस्था जोडणे अशा स्पष्ट अर्थाने आज तिचा विचार केला जातो. जागतिकरणाच्या प्रक्रियेत आज प्रत्येक देशाने आपली आर्थिक बंधने सैल करून जागतिक स्तरावर आपली अर्थव्यवस्था, व्यापारी अवस्था खुली करणे अभिप्रेत असले तरीही जगाच्या आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक व्यवहारांना एका सुत्रात गुंफणे हा जागतिकीकरणाचा खरा मतितार्थ आहे, कारण आर्थिक ही प्रक्रिया अशी आहे की, ती जीवनाच्या सर्व अंगांना स्पर्श करते. जागतिकीकरणाच्या या नव्या अर्थकारणामुळे सगळे जग झपाटयाने बदलते आहे. म्हणूनच जागतिकीकरणाचा संबंध केवळ आर्थिक बाबीशी न लावता तो जीवनाच्या इतर सामाजिक सांस्कृतिक क्षेत्राशी जोडावा लागतो." माणसाच्या कुवतीपेक्षा विचारांची, ज्ञानाची तंत्रज्ञानाची महती वाढत गेली आणि जगाच्या पाठीवर काय ? हा प्रश्न उभा राहू

लागला तेव्हा जागतिकीकरणाची व्याप्ती लक्षात यायला लागते. हळूहळू जुने जाऊन नव्याने त्यांची जागा घेणे, ज्ञानाच्या, आचरणाच्या, विचारांच्या नव्या पध्दती स्वीकारणे आणि जागतिक स्तरांवर थेटपणे रवतःराह भिडणे यालाच तर जागतिकीकरण म्हणता येण्यासारखे आहे. तेव्हा माणूस जगण्या रोवत आर्थिक व्यवहारा बरोबरच अनेक क्षेत्राचा परस्पर संबंध लावतो तेव्हा ही प्रक्रिया वेगाने पुढे यायला लागते. मग तुमचे आगवे सारे क्षेत्र पिळून, घुसळून निघते. तेव्हा आपोआपच नव्याच्या शोधार्थ, नव्याच्या संकल्पनार्थ, नव्या कल्पना, नव्या पध्दती समोर येतात आणि मग सुरु होतो आपला जागतिकीकरणाचा आर्थिक, सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक व्यवहार.

साहित्य या अशा प्रवर्तनात नेहमीच उदबोधन प्रबोधनाचे काम करत आलेले आहे. या जागतिकीकरणाच्या पातळीवर देखील हीच भुमिका साहित्याने घेतल्याचे दिसते. तसेच आधुनिक काळालाच तंत्रज्ञान युग म्हणूनही संबोधले जाऊ लागले. माणूस माध्यमाच्या अनेकविध वापरातून जगाशी जवळीकता साधू लागलो. त्याचा काही फायदा ही झाला तसा तोटाही. जगाशी कायम जोडून राहायचं तर माध्यमे कशी आसपास असायला पाहिजेत. असं प्रत्येकाला वाटायला लागलं आणि त्यामुळेच माणूस माध्यमांवर स्वार होऊन जग निरखू लागलं. मग आपसुकच माध्यमांचे महत्व वाढू लागले. मिडीया या सर्वांना एकत्रितपणे खत -पाणी घालू लागला त्यामुळे समाज माध्यमे ही एक नवी संकल्पना उदयास आली. मोबाईल, नेट, फेसबुक, वॉट्सअॅप इ. अशी अनेक इलेक्टॉनिक माध्यमे आज सर्वश्रुत झाली. ती सर्वांच्या हातात अगदी सहज उपलब्ध होऊ लागली. पण वर्तमानपत्रे, दूरदर्शन, चित्रपट, संगीत ही माध्यमेही आपल्या प्रारूपात बदल करून इलेक्टॉनिक मिडीयाच्या सर्रास वापर करू लागली. पण एकेकाळी मध्यम वर्गासह अनेकांच्या मनोरंजनाचे रंजक, चर्चक माध्यम म्हणून चित्रपटाने नावलौकीक मिळवला होता. तोही काही अंशी आहे तसाच आहे फक्त आशय विषयानुसार त्याकडे रसिक वर्ग आकर्षिला जाऊ लागला. त्याचीही वर्गवारी सुरु झाली. जागतिकीकरणाच्या सपाटयातून सर्वसामान्यांची अभिरुची, विचार करण्याची पध्दती बदलली गेली. मग चित्रपटानेही स्वतःच्या कक्षा विस्तारायला सुरुवात केली. यात मग अनेक नव्या कल्पना संकल्पना अंतर्भूत होत गेला. चित्रपट-पटकथांनी साता समुद्रा पार आपल्या चित्रात्मकतेला रसिक-प्रेक्षक मिळवला यातूनच अनेकानेक नव्या विषयांना -नव्या आशयांना घेऊन जाणिव पूर्वक चित्रपटांची निर्मिती केल्या जाऊ लागली. आणि हे चित्रपट क्षेत्राला आर्थिक, सामाजिक पाठबळच ठरले. हे एकंदरीत कोणत्याही भाषेतल्या, प्रांतातल्या चित्रपट क्षेत्रात घडले. यातच मराठी चित्रपट क्षेत्रही ही मागे राहिले नाही. केवळ मनोरंजन, सहजता आणि साधेपणा हे पूर्वीचे वैशिष्टे मराठी चित्रपटाने देखील सोडून दिले आणि जागतिक स्तरावर आपल्याला टिकायचे असेल तर रसदर, कसदर आशय घेवून नाविण्यपूर्ण पध्दतीने सादरीकरण करणे सुरु केले. म्हणूनच राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मराठी चित्रपटांनी स्वतःचा एक वेगळा रसिक-प्रेक्षक वर्ग निर्माण करण्यात यशस्वीता मिळवली आहे.

पौराणिक, नाट्यात्म पातळीवर सुरु झालेली मराठी चित्रपट सृष्टी आज जागतिक दर्जाची झाली आहे. जोगवा, श्वास, नटसम्राट, नटरंग, सैराट इ. मराठी चित्रपटांनी वेगवेगळ्या प्रांतांत, देशात नविन रसिक - प्रेक्षक आकर्षित केला आहे. नव्या तंत्रज्ञानाने, नव्या अभिव्यक्तीस मराठी चित्रपट आज एका वेगळ्या उंचीवर पोहचला आहे. 'श्यामची आई' ने मिळवलेला यशोशिखराचा टप्पा हे मराठी चित्रपट आज वेगवेगळ्या पातळीवर व्यापक करण्याचा निश्चितच प्रयत्न करतांना दिसतात आणि हे सारे श्रेय जाते चित्रपट

पटकथेच्या कसदार पणाला. नवा विषय-नवी अभिव्यक्त आणि त्यात असलेला विषय-आशयाचा सकसपणा हेच या काळाचे चित्रपटांचे विशेष मराठी चित्रपटाने देखील जबाबदारीने स्वीकारल्याचे दिसते. केवळ मनोरंजन हा दृष्टिकोन आत्ताच्या काळात चित्रपटाला लागू पडत नाही म्हणूनच कथानक तिथ महत्वाची भूमिका निभावते आणि हे सकस कथाबीज मराठी साहित्याने मराठी चित्रपटांना पुरविलेले आहे. अगदी सुरवातीपासूनच मराठी साहित्याने चित्रपटांना विषय पुरवले आहेत. कादंबरी, नाटक यांची मराठी साहित्यात समृद्ध परंपरा आहे. कलाकारही अभिनयात कुठे कमी पडायचे नाहीत तरीही मधल्या काळात सादरीकरणाचा जुना पॅटर्न, अत्यंत साधेपणा, संवादाची सहजता इ. गोष्टीमुळे मराठी सिनेमा गर्दी खेचून आणू शकला नाही. ठराविक रसिक प्रेक्षकांच्या पलिकडे नव काही साध्य करता आलं नाही. पण आज मराठी चित्रपट क्षेत्राने आपल्या मर्यादा, सीमा विस्ताराल्या आहेत. तंत्रज्ञानाचा योग्य तो वापर, सादरीकरण व चित्रीकरणाच्या वेगवेगळ्या पध्दती- संगीताचे अनेक प्रयोग आणि महत्वाचे म्हणजे नाविण्यपूर्ण आशय-विषय यांच्या जोरावर मराठी सिनेमा ऑस्कर पर्यन्त जाऊन धडकला आहे. आज बहुतांश मराठी सिनेमा हाऊस फुल चा बोर्ड चित्रपटगृह इथली ओळख बघून अर्धवट आहे. शाळा, कटयार काळजात घुसली, नटरंग, काकस्पर्श, नटसम्राट इ. मराठी चित्रपटांनी जागतिक स्तरावर ठसा उमटवला आहे. फॅन्डी, सैराट, बबन, नाळ इ. चित्रपटांनी तर हिंदी चित्रपटांबरोबर आपला व्यवसायिक गल्ला जमा केला आहे. मुळात ज्या भूभागात, प्रदेशात हिंदी चित्रपट सृष्टि मात्र नावालाच उभी असल्याचे वास्तव आज बदलतांना दिसते आहे. हिंदी चित्रपट क्षेत्रातील अनेक नामवंत कलाकारांना आपण मराठी सिनेमा बनवावा किंवा त्यात भूमिका तरी करावी अशी मनोमन इच्छा तयार झाली आहे. ते तशा भावना अनेकदा उघडपणे बोलूनही दाखवतात. हाच ख-या अर्थाने मराठी सिनेमासाठी येऊ घातलेला सुवर्ण काळ आहे. पण फरक मात्र एक आहे, मराठी साहित्यकांनीही आपल्या पूर्वकालीन साहित्याकांची प्रतिभाशक्ती, वैविध्य व विषयाच्या अभिव्यक्तीचे अनेक पदर आणि पूर्वीच्या साहित्याचा बाज, समृद्ध आशयघनता ही कायम डोळ्यासमोर ठेवली पाहिजे, हे नव्याने सांगायला नको. वाचकांच्या मनाच्या ठाव घेणारे, नवा वाचक वर्ग निर्माण करणारे साहित्य पुन्हा पुन्हा तयार झाले तरच मराठी सिनेमालाही समृद्ध आशय गवसेल आणि तितकाच तोलामालाचा पटकथेचा चालतापट आपोआप निश्चितच हाती येईल. जागतिकीकरणाने काहीना बहरण्याचे दिवस आले तर काहीना करपण्याचे हे दोन्ही घटक साहित्याने मध्यवर्ती आणले तरच जागतिकीकरणाच्या रेट्याला सामुहिकपणे तोंड देता येईल आणि त्याचा कसल्याही वाईटाशिवाय स्वीकार करता येईल. त्यायोगे मराठी भाषा, मराठी सिनेमाचा या जागतिकीकरणाच्या भल्या बु-या काळातही व्यापक आकृतीबंध निर्माण होईल. "मराठी साहित्याची उंची वाढली पाहिजे, मराठी जीवनांच्या विविध परिघांना स्पर्श करण्यासाठी मराठी लेखकाचे अनुभव विश्व समृद्ध झाले पाहिजे. जागतिकीकरणानंतर साहित्याचे विषय बदलत आहेत. तीव्र संघर्ष आणि जगण्याची विलक्षण गती यामुळे जीवनातील फरफट वाढत आहे. शतकाच्या पलीकडे जाऊन डोकावण्याचे सामर्थ्य ज्या साहित्यात, ज्या लेखकात असेल तेच साहित्य प्रवाहात टिकून राहिल."² आणि "समाजात असलेल्या कला, साहित्य, चित्रपट किंवा कोणतेही इतर कला प्रकार घ्या; ते माणसाच्या भाव विश्वाचा आरसा असतात. हे कला प्रकार समाजाचं मन तयार करत असतात. प्रेरणा जागृत ठेवतात. समाजाचे संस्कार आणि शहाणपण तपासत असतात. आपला मराठी समाज जर सर्जनशील आणि विवेकी घडावा असं वाटत असेल तर विविध कला आणि साहित्य याकडे विशेष लक्ष पुरवणे आपल्याला गरजेचे आहे."³ अशा प्रकारे साहित्य आणि

कलांचा समन्वय योग्य असा झाला तरच नव संस्कृती नावारुपाला येत असाते. यात आपलाही वाटा देणं गरजेचं असते. म्हणून तर मराठी भाषक व मराठी रसिक म्हणून मराठी साहित्याला वाचक वर्ग व मराठी सिनेमाला प्रेक्षक वर्ग आपल्या रुपाने पुरवला गेला तरच बंगाली, तामिळी, साहित्य, चित्रपटांच्या बरोबरीला आपण जाऊ शकतो.

सातासमुद्रापार केलेल्या चित्रीकरण आणि जगभर मिळवलेली स्क्रीन इथच न थांबता साहित्य, सिनेमाने जागतिक स्वरूप धारण करायला हवे. जसा काळ बदलेल तसं आपणही बदलेल वरं कारण बदल हा निसर्गाचा नियम आहे. म्हणूनच इंग्रजी साहित्यकृतीवर चित्रपट बनवलेली यादी लांबलचक आहे तशीच उंची मराठी साहित्य, सिनेमाने गाढावी बस ऐवढंच. बदलांच्या झपाट्याच्या काळात मन, समाज, खेडे, शहरे ही झपाट्याने बदलत आहेत. हे मराठी साहित्य, सिनेमाने लक्षात घेतले पाहिजे. मराठी सिनेमाने साहित्य कृतीचा आधार घेणं हा नवा टेंड आहे तो रुजावा आणि पटकथा काराने तितकीच सजग, आशय संपन्न चित्रात्मकता निर्माण करावी. जागतिकीकरणाने तर सर्व खुलेच केलेले आहे. कोण त्याचा कितपत फायदा उचलते त्यावर पुढचा काळ आवलंबून असेल.

संदर्भ :-

1. पाटील राजेश – 143 ब्लॉगपोस्ट, मराठी माहिती – 19 फेब्रु. 2013
2. प्राध्यापक डॉ.दिलीप बिरुटे (पाहूणा संपादक दिवाळी मिसळ पाव विशेषांक 2018).
3. विवेकी समाजासाठी साहित्य आणि कला (900919).
4. जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा

Assistant Professor
JBSPM's Arts & Sci. College,
Gadhil Tq. Gernai Dist. Beed